



# EN VANDRING I STADSPARKEN

## UTBLICK PÅ DEN GAMLA BEBYGGELSEN

Texterna här nedan är sammanställda från ett faktamaterial som jag tog fram hösten 2004.

Detta råmaterial användes sedan av andra som underlag för texterna till de skyltar som sattes upp i Stadsparken våren 2005. Dessvärre innehåller texterna där en del fel och ofullständigheter.

Här är min variant!

Bilderna kommer huvudsakligen från samlingarna hos Borås Idrottshistoriska Sällskap. Projektet var ett samarbete mellan dess ordförande Olof Toftby och mig.

*Lennart Wasling  
Björkängsgatan 10  
504 57 Borås  
tfn 033 – 41 48 31*

*e-post: [Lennart.Wasling@hb.se](mailto:Lennart.Wasling@hb.se)  
webb: [www.culturum.se/](http://www.culturum.se/)*



UTSIKT FRÅN RÅDHUSTORNET

## STADSBEBYGGELSE

Efter de förödande stadsbränderna 1822 och 1827 reglerades den nya bebyggelsen hårt och en särskild byggnadsstil växte fram – »boråsarkitekturen» i Karl Johansstil.

Enligt den Byggnadsordning som den 28 maj 1830 stadfästes av Konung Carl Johan »får trähus, som bygges i staden, icke bestå af mera än en våning och ej vara högre än 7½ alnar på 2 alnar hög stenfot, så vida icke en ojemn lokal kräver en högre sådan på husets endera sida».

Kvarteren byggdes med innergårdar och husen fick alltså endast ha en våning plus en vindsvåning med de för Borås typiska halvcirkelformade fönstren. Husen var oftast vitmålade.

Utmed huvudgatan låg bostaden med höga yttertrappor medan inkörporten till gården med uthus, stall och ladugård vändes mot bakgatan.

### *Till vänster (öster) om Viskan*

Närmast syns korsningen Österlånggatan–Lilla Brogatan och bortom bebyggelsen ligger Södra torget med Flaménska gården.

Längre bort ligger Sandwalls Ångbryggeri (Kommundel Centrum), Borås Mekaniska Gummiväveri (Älvsborgsteatern) och Åkerlunds Bomullsspinneri (Textilmuseet)

### *På andra sidan ån*

Inne i nuvarande Stadsparken ligger Lundbergs Färgeri/Fabriken Kilen och Teatern.

Strax bakom ses Wiskabergs Fabriker – färgeri och väveri (Stadsparksbadet). I fonden skymtar fabrikksskorstenar från många andra industrier.



SÖDRA TORGET MOT NORR

## TORG MED MÅNGA NAMN

Där Österlånggatan möter Åsbogatan (Åhsvägen), låg tidigare Södra tullporten och stadens södra gräns. Här var infarten för resande från Åhs och Kinds härad.

Den öppna platsen på bilden var fram till 1880-talet nästan helt bebyggd. Endast en trekant framför nuvarande Sagahuset och Flaménska gården var öppen. Denna kallades skämtsamt för **Riddarhustorget** på grund av att några adelsmän bodde i området (1850 fanns 16 adelspersoner i staden).

Bebyggelsen bestod av ett bostadshus jämte de tre färgerierna »blåeriet», »färgeriet» och »änglagården». De var uppförda av gårdfarihandlanden Kindlund. Han dog 1832 och änkan gifte om sig med den forne färgeriföreståndaren Pomp, som drev »manufacturen» till sin död 1849. Färgeriet flyttades 1857 över till andra sidan ån och kallades där, efter ägarbyte, Sundbeckska färgeriet och senare Wiskabergs färgeri.

När byggnaderna revs fick platsen namnet **Nya torget** eller **Södra torget**. Under 1900-talets första decennier användes torget för försäljning av hemslöjd i trä och kallades då **Trätorget** eller **Ballebotorget**.

## *Strömqvists Järnhandel*

Gården rakt fram är uppfört 1828 (efter senaste stadsbranden) och ombyggd 1864. Mellan åren 1849 och 2003 inrymdes anrika Strömqvists Järnhandel här.

Många minns också det populära Bengtas lunchcafé på andra våningen i samma hus.

## *T. v. inne i Stadsparken*

Fabriken Kilen (före 1910 hette den Lundbergs Färgeri).

## *Kuriosa*

Busstationen med Borås Omnibus AB (»Lillhages bussar») flyttades från Stora torget till Södra torget 1936. Därför har torget också benämnts **Busstorget**.



SÖDRA TORGET OCH FLAMENSKA GÅRDEN

### **MARKNAD PÅ »TRÄTORGET»**

Under 1900-talets första decennier användes torget för försäljning av möbler, korgar o. dyl. Knallarna kom oftast från Bollebygd och trakterna däromkring och torget kallades därför Trätorget eller Ballebotorget.

Bortre delen av torget användes för uppställning av marknadsbesökarnas hästar.

### ***Flamenska gården***

Gården i fonden byggdes omkring 1831 av färgerifabrikör Pomp för sin styvdotter Maria Kindlund. Hon var gift med handlanden Claes Bergendahl och gården kallades då Bergendahlska gården.

Nikolaus Wilhelm Flamén (1839–1905) var stadens ledande vin- och spirituosahandlare, med butik vid Stora torget. Han köpte denna gård 1873 och byggde femton år senare samman den med »Pompes lillegård» (nuvarande Flamenska galleriet). Husets huvudfasad vändes därmed mot torget där den gamla bebyggelsen just rivits.

Stadens första lekskola fanns här i huset med Flaméns dotter Thyra som lärarinna. Under en tid användes också ett rum som gymnastiksal för Flickskolan.

Staden köpte fastigheten 1963.

### ***Memsenska /Utfallska /Bäckströmska gården eller Hemgården***

Till vänster en gård som har haft olika namn under årens lopp. Den uppfördes 1830 av riksdagsmannen Erik Memsén och övertogs av Claes Peter von Utfall och senare av dennes dotter »Hedda», gift med majoren Gustaf Bäckström. År 1900 köptes den av Salomon Svensson (Wiskabergs Fabrikers AB). Staden blev 1907 ägare till fastigheten.

Föreningen Hemgården har sedan 1944 sina lokaler i gården. Där har också funnits krogar, postkontor (1839–56), auktionskammare (mot Allégatan) och mycket annat.

### ***Övrigt***

Sagahuset byggdes 1937–38.



## SANDWALLS ÅNGBRYGGERI OCH FABRIKÖRSVILLAN

### **FRÅN BAYERSKT BRYGGERI TILL KOMMUNHUS**

Veterinärläkaren Johan Peter Vessberg hade 1839 anställts i staden för att sköta en veterinärinrättning, men »fyllde aldrig de förhoppningar, som grundläggaren hyste». Han ägnade sig åt annat och startade 1848 Borås Bayerska Bryggeri tillsammans med färgerifabrikören Johan Peter Pomp.

#### ***Sandwalls Ångbryggeri***

Ytterligare några personer drev bryggeriet innan Alfred Sandwall 1862 köpte det av handelsbolaget C. Bergendahl & Co. Rörelsen bytte namn 1875 till Sandwalls Ångbryggeri.

Bryggeriet om- och tillbyggdes vid flera tillfällen och omfattade snart hela kvarteret. Utseendet på bilden härrör huvudsakligen från nybyggnation under åren 1886–90.

Sonen Sven Sandwall övertog ägarskap och ledning av företaget vid faderns död. Sandwalls förvärvade 1944 Nya Bryggeriet, stadens andra stora drickatillverkare. Verksamheten upphörde här 1968 och flyttades till Sörmarken. 1977 gick företaget in i Prippskoncernen.

Sedan 1973 upptar Kommundel Centrum hela kvarteret. Detta fick sitt namn Saturnus då kvartersnamn infördes 1908.

#### ***Kuriosa***

Gatorna på ömse sidor om detta kvarter hette ursprungligen inofficiellt Lilla resp. Stora Kyrkogatan och var fortsättningar på de gator som börjar vid Carolikyrkan. Den förra lades igen efter 1878 års stadsplan, den senare bytte namn till Bryggaregatan 1887.

Observera det stora trädet på bilden. Lönnen finns fortfarande kvar!



WISKABERGS FABRIKER

## FÄRGERI, VÄVERI, TRIKÅFABRIK M. M.

### *Sundbeckska färgeriet (norr om Wiskabergsbron)*

Färgeriet som låg på Södra torgets nuvarande plats flyttades 1857 över ån till »lusthuslyckan». Efter flera ägarbyten kom Wilhelmina Sundbeck att ära rörelsen 1869 och hon drev färgeriet vidare till 1896. Färgeriet var vid denna tid störst i Borås. Wiskabergs Fabriker tog över och drev färgeriet till 1930 då det lades ner.

En del av byggnaderna användes sedan under en period av Lundins Vävskedsfabrik. Under åren 1935–55 nyttjades lokalerna huvudsakligen av Boréns Armaturfabrik AB. Även »Fläsk-Antons» bilverkstad och Elektriska Verkstaden Beve fanns här.

### *Väveriet (söder om bron)*

Wiskabergs Fabrikers AB grundades 1896. Även Sundbeckska färgeriet ingick i bolaget. Nya byggnader uppfördes i etapper fram till 1916 av fabrikören David Svensson och hans söner.

I byggnaderna fanns väveri och appretur. Här tillverkades bl. a. gabardin, äkta frotté, ylleimitation av cheviottyp och popelin. 1907 var antalet anställda i väveriet 247 (90 % kvinnor) och färgeriet 23 (90 % män).

Ekonomiska problem tvingade rörelsen till nedläggning och konkurs 1930. Antalet anställda var då 210.

### *Eiser, avdelning KM*

Eiser flyttade därefter in i de tre byggnaderna söder om Wiskabergsbron. Där tillverkades damunderkläder av trikå fram till mitten av 1950-talet då verksamheten upphörde.

Byggnaderna användes sedan till diverse verksamhet innan de revs 1978. Stadsparksbadet togs i bruk 1985.

### *Boningshuset*

Villan inne i Stadsparken uppfördes på 1870-talet av Wilhelmina Sundbeck. Hit flyttade sedan David Svensson, efter honom sonen Hugo Davidsson, innan den blev bostad för familjen Eiserman.

Från 1970 eftervårdshem för missbrukare; huset revs 1972.



## VÄXTHUSEN I STADSPARKEN OCH BEBYGGELSEN VID SÖDERBRO

### **VÄXTHUS, FABRIKER OCH BOSTADSHUS**

Stadens trädgårdsmästare hade ursprungligen växthus och andra lokaler i Stadsparken. Första växthuset byggdes 1901, det utökades 1912 och användes fram till 1935. Då flyttades verksamheten till Gässlösa och tre år senare revs växthuset.

Stadsträdgårdsmästarens tjänstebostad låg till höger (Länkarnas hus).

### ***På andra sidan Viskan***

Till vänster fasaden på AB Borås Mekaniska Gummiväveri, grundat 1895. Där tillverkades hängslen, damskärp, strumpeband och korsettväv. Dotterbolaget Fox Fabrikers AB, som sydde korsetterna, startades 1924 och inrymdes i byggnaden. Från 1990 har Älvsborgsteatern sin hemvist här.

Hitom Gummiväveriet ligger kvarteret Viktoria, som i folkmun kallades Trekanten eller Vassmaden.

Fabriksbyggnaden till höger om bron tillhör Borås Tricotfabriks AB.

Gatan med de tre tvåvåningshusen heter Mariedalsgatan och har fått sitt namn efter lägenheten Lilla Mariedal som låg nära det borte huset. Observera att huset i mitten (Mariedalsgatan 11, en gång Anderssons Mjölkkaffär) ännu finns kvar, inklämt mellan de nya högre byggnaderna.

I bakgrunden, i Österlånggatans förlängning, syns några hus vid gamla Lidaholm. Allt rivet när motorvägen drogs fram.

### ***Kuriosa***

40 m norr om bron låg förr en ö som hette Marieholme. Där låg Mjöllösa badhus som innehöll två badrum med två badkar i varje. Det stängdes 1883. Redan när bilden togs var ön bortgrävd.



TVÅ HERRAR MED HUND — SÖDERBRO

## TVÅ ANRIKA INDUSTRIER

Gatan som går genom parken och passerar Viskan vid Söderbro, hette Svanegatan fram till 1898. Namnet ändrades då till Sven Eriksonsgatan efter den kände vävnadsförläggaren från Mark.

### »Gamla trikån»

Bakom de båda herrarna på bilden ligger två anrika industrier. Till vänster Borås Tricotfabriks AB, som grundades redan 1864 och vars första byggnad på denna plats uppfördes 1885.

Företaget var ett av de 17 trikåföretag i landet som 1913 gick samman i AB Sveriges Förenade Trikåfabriker, även kallat Eiser eller »Trusten». Denna fabrik fick då beteckningen Eiser, avd. B, men kallades allmänt »gamla trikån».

På fabriken tillverkades koftor, jumprar och baddräkter. 1907 var omsättningen 1 milj. kronor och antalet anställda 350 personer (90 % kvinnor).

### Åkerlunds spinneri

Fabriken till höger tillhör Åkerlunds Bomullsspinneri AB. Byggnaden med sitt karakteristiska torn uppfördes 1898 efter engelsk förebild. Tornet revs dock när man 1916 byggde på en våning. Från början drevs fabriken av en ångmaskin på 650 hk, men denna ersattes 1915 av elektrisk drift.

Företagets inriktning var spinning av vävgarner i bomull, senare också trikågarner.

Rörelsen avvecklades successivt 1965–73. I byggnaden inryms sedan 1992 Textilmuseet.

### I dag

Järnbron på bilden (Söderbro) ersattes 1955 med en betongbro.

Motorvägen stod klar 1970 och fick samma sträckning mellan dessa fabriker, som gamla Spårgatan och järnvägsspåret för Kinds Härads Järnväg haft.



## BORÅS WARMBADHUS

### **FÖR LÖGNING OCH RELAXATION**

Planerna på att bygga ett badhus presenterades samtidigt och av huvudsakligen samma personer som ville anlägga en stadspark.

Borås Warmbadhus AB kunde öppnas 1898.

Borås stad tecknade aktier i bolaget för 15 000 kronor och Sparbanken satsade 10 000 kronor i ett räntefritt lån. Byggnaden ritades av arkitekten Valfrid Karlsson, lärare vid Tekniska skolan.

Första klassen hade en damavdelning innehållande tre badrum med porslin och duschar; dess herravdelning hade sex badrum. De var naturligtvis »på tillbörligt vis skilda åt».

Andra klassen hade två dam- och fyra herrbadrum med ekkar; finsk bastu och en simbassäng där man kunde ta ett par simtag.

År 1908 betjänades under förestånderskan Anna Janssons ledning 28 711 badgäster.

### ***Efter nedläggning***

År 1939 såldes anläggningen till Borås stad och ersattes då med badhuset vid Järnvägsgatan–Kungsgatan.

Byggnaden användes därefter bl. a. som hittegodsmagasin för herrelösa cyklar och revs 1960. Stadsbron, Lilla Brogatans förlängning mot Varbergsvägen, stod klar 1968.

### ***Kuriosa***

Den som kunde uppvisa intyg från stadens fattigläkare, att varmt bad vore för hälsan av behovet påkallat, ägde rätt att kostnadsfritt erhålla ett bad. Bolagets skyldighet begränsades dock till 100 gratisbad årligen.

En föregångare till detta varmbadhus låg vid korsningen Lilla Tvärgatan–Yxhammargatan. Det stängdes 1900.



## STADSPARKENS ÄLDSTA DEL

### »TILL HÖJANDET AF TREFVNADEN I STADEN»

Vid förra sekelskiftet hade industrialiseringen kommit igång på allvar och stadens befolkning ökade kraftigt. Borås var den stad som växte snabbast i landet. Folkmängden år 1900 var 15 125 personer (56 % kvinnor).

Till höjandet av trevnaden i staden tog Sparbanken 1896 initiativ till skapandet av Stadsparken. En donation från banken, med dess mångårige ordförande färgerifabrikören C M Lundberg i spetsen, spelade en betydelsefull roll och man ställde 25 000 kronor till förfogande.

### *Anläggning*

Parkens första del är den som syns på bilden. Den invigdes 1899 och har nästan inte alls förändrats sedan dess. Några träd fanns på plats redan då och är alltså äldre än själva parken. Åkröken breddades och försågs med en springbrunn. Även »kajmuren» mellan Västerbro och Södra torget anlades då.

Marken hade inköpts av handlanden Carl B Björk och bestod av ett jordområde med mindre odlingslotter om 3 tunnland 13 kappland (c:a 17 000 kvm). Området kallades Mariekulle.

För utformningen av parken anlätades stadsträdgårdsmästaren i Stockholm A. Medin i samarbete med Gustaf Ericsson från Slottsskogen i Göteborg. Den senare upprättade ritningar och kostnadsförslag. Fullt färdig kostade denna del av anläggningen, inkl. markinköp, 75 000 kronor.

### *I bakgrunden*

Tekniska skolan (första delen byggd 1862) och Varmbadhuset (i bruk 1898–1939, rivet 1960).



## »POMPES» LUSTHUS OCH ALPHYDDAN

### **POMPS KULLE**

På höjden inne i Stadsparken syns fortfarande spåren efter det lusthus som färgerifabrikören Pomp uppförde. Detta kallades »Pompes» lusthus och området fick heta »lusthuslyckan».

Johan Peter Pomp (1795–1849) hade ett färgeri på nuvarande Södra torgets plats och ägde också det här området. När parken skulle anläggas och Borås stad köpte området ägdes det av en av de mer välbeställda invånarna, handlanden Carl Bernhard Björk, med hemvist vid Stora torget.

Platsen har växlat namn i samma takt som nya ägare kommit. Ett gammalt namn är Mariekulle. Detta har möjligen, liksom Marieholme i ån nära Söderbro, anknytning till lägenheten Lilla Mariedal strax söder om Stadsparken. Senare namn är Pomps kulle och Björks kulle efter olika personer.

### ***I bakgrunden***

Alphyddan, byggd 1895, är ett exempel på en villa för stadens ledande befolkning. Dessa lades gärna utanför stadens täta bebyggelse.

### ***Kuriosa***

Under många år hade stadens studenter som tradition att efter examen tåga till Pomps kulle – dock inte om någon kuggats i »muntan».



## WÄFVERIBOLAGETS FÄRGERI

### **SISTA FÄRGERIET**

»Manufacturerna» inom Borås utgjordes fram till 1860-talet nästan helt av garverier och färgerier. Totalt har ett tjugotal färgerier funnits i staden. Riklig vattentillgång var naturligtvis en förutsättning och strandlinjen längs Viskan dominerades då helt av dessa industrier. Åns vatten skimrade ofta i regnbågens alla färger efter utsläppen.

På denna plats låg s.k. kålgårdar och området är utmärkt som »sanckt» på 1728 år karta. Udden där Viskan gör en sväng kallades Viskarudde eller Hallbergiska kilen.

### ***Utveckling***

Casper Bäck blev mästare i färgarnas skrå 1833 och anlade samma år ett färgeri nära Västerbro. Andra färgare i staden var kritiska till hans anläggning, då de ansåg att det skulle bli en överetablering.

Femton år senare flyttades färgeriet en kort sträcka till den plats det har på bilden. Det blev ett av de största i staden och Bäck blev snart den högst taxerade färgaren. Han dog 1881 och rörelsen hade flera ägare innan Richard Müllers Färgeri tog över 1891.

Anläggningen inköptes 1901 på exekutiv auktion av Borås Wäveri AB. Stora förändringar och ombyggnationer företogs och färgeriet blev sedan det dominerande i staden. Det användes i första hand för färgning av bolagets egna produkter.

Verksamheten flyttades till Ryda 1963 och byggnaderna revs två år senare för att ge plats åt Grand Hotell, som stod klart 1972.

### ***I bakgrunden***

Varmbadhuset. Nere vid vattnet L Svedbergs Mek. Verkstad – tidigare Wassbergs Metallvarufabrik (revs när Röda kvarn byggdes). Dessutom byggnader vid nuvarande Krokshallstorget.



HOTELL BORÅS

## **RESTAURATION, SCHWEIZERI & TEATERSPEX**

Handelsmannen Anders Hallerin ägde i slutet av 1700-talet området mellan Viskan och Lilla Brogatan och drev där »avsevärd bodhandel». Mågen Olof Hallberg övertog handeln, och efter hans död drev änkan krögerirörelse. Platsen fick då namnet Hallbergska kilen och Hallbergsgatan fick sitt namn.

Marken såldes 1835 till garvaren Sandberg, som i sin tur överlät den på Oscar Söderström.

### ***Borås Hôtel***

År 1869 annonserade källarmästare Söderström att här fanns »allt hvad som till en väl ordnad Restaurationsrörelse hörer; schweizeri [kafé med spritservering] ... god Billard; Salonger såväl för Baler, Musiksällskaper som enskilda sällskaper; Theatersalong med tillhörande nya dekorationer ... Rum för resande med särskildt klosettrum; en väl vårdad Trädgård med Kägelbana och stor Rotunda». Och allt under »utlofvande af ferm [snabb] uppässning». Hotellet innehöll åtta resanderum, två vinterbonade verandor, en sommardito, matsal och trädgårdsservering.

Hotellet, och särskilt dess sommarveranda, var under många år ett mycket populärt ställe för boråsare och besökare utifrån. Här har glada spex och varietéer beskådats, sill och nubbe avnjutits och dansen tråtts till musikkapell.

Hotellet stängdes 1962 och byggnaderna revs några år senare. År 1971 stod Domus varuhus och ett parkeringshus klart.

### ***Palladium***

I samma kvarter låg också biografen Palladium, inramad av affärerna Svenska Radiobyran och Åtvidabergs Skrivmaskiner.

### ***Hallbergsbron***

Den något omotiverade bron i Hallbergsgatans förlängning byggdes 1971 och var tänkt som början på en trafikled genom Stadsparken till Södra torget. Den stoppades av folkopinionen och av elaka tungor kallas den Skammens bro.



BORÅS TEATER

## **FRÅN PRIVATTEATER TILL STADSTEATER**

Innan denna byggnad uppfördes hade det funnits åtminstone fyra teaterlokaler i staden. Den mest kända var Rydinska Teatern vid Stora torget, där det enligt en nitbild »under scenen var stall och fähus»; en annan lokal var Söderströms Salonger i Hotell Borås.

### ***Utveckling***

Teatern byggdes av Teater Aktie Bolaget och invigdes den 6 september 1873. Bryggaren Alfred Sandwall var ordförande i bolaget och ansvarade också för programmen under många år. Teatern användes av kringresande teatersällskap.

Teatern överläts 1923 till Borås stad för 16 000 kronor och efter renovering drevs den sedan i stadens regi.

Borås Teaterförening bildades 1933, främst för att ta emot uppsättningar från Riksteatern.

Borås Kretsteater startade 1954 och en fast ensemble anställdes under teaterchefen Lars Gerhard Norbergs ledning. De två första åren tvingades man spela på Engelbrettsskolan – teatern nyttjades under denna tid av Riksteaterns turnésällskap – innan man kunde flytta över hit. Palle Granditsky tillträdde chefsposten 1957.

Teatern ombildades till stadsteater 1964 och kulturnämnden blev då huvudman. Hans Råstam tog samtidigt över chefskapet.

När det nya kulturhuset på Bäckäng stod klart 1975 flyttades stadsteatern dit.

### ***Kuriosa***

Sångerskan Zarah Leander gjorde sin scendebut på teatern söndagen den 27 oktober 1929. Ernst Rolfs ordinarie turnéprimadonna hade insjuknat och Zarah fick rycka in och sjöng redan då »Vill ni se en stjärna, se på mig».



## BORÅS TEATER

### **TEATERBYGGNADEN**

Redan 1871 ryktades det att »några personer inom vårt samhälle satt sig i spetsen för att söka bilda ett bolag till åstadkommande af en teaterbyggnad». Ryktet var tydligen sant och en teater uppfördes på en del av regementskommissariens L. Medins »kile» och en del av handlanden Carl Björks »lycka» intill. Den invigdes 1873.

Ritningarna gjordes av arkitekt Wilhelm Liedbom från Göteborg. Priset blev drygt 20 000 rdr och antalet platser var cirka 350, vilket motsvarade hela 10 % av stadens befolkning!

Redan från 1888 upplystes teatern av 100 lampor »af Edisons senaste uppfinning».

Teaterhuset hade ursprungligen ett annorlunda utseende och utbyggnaderna på sidan saknades. Dessa kom till 1899, då byggnaden förlängdes med fyra meter genom att den sågades itu och delen närmast bron flyttades. Nya trapphus byggdes på sidorna av huset. Antalet platser ökades därmed till 500.

En grundlig modernisering såväl i salongen som på scenen genomfördes 1934.

Byggnaden revs under uppmärksammade former en söndagsmorgon 1983.

### ***Övrigt***

Teaterbron – den nuvarande byggdes 1900 och ersatte då en enklare spång på samma plats.

### ***I bakgrunden***

Rådhuset som stod klart 1910 och Gustav Adolfskyrkan 1906.

I kvarteret till vänster om Teaterbron låg AB J E Hedmans Möbler.

Omedelbart bakom teatern ligger Lundbergs Färgeri/Fabriken Kilen.



## PLASKDAMMEN

### **FÖR BARNENS LEK**

Här låg fram till mitten av 1920-talet ett färgeri, Lundbergs Färgeri senare Fabriken Kilen. Platsen kallades därför också Lundbergska kilen.

### ***Plaskdamm med vattenfontän***

Efter nedläggningen av färgeriet och rivningen av fabriksbyggnaderna anlades en plaskdamm 1930–31. I dammen placerades 1933 den vattensprutande bronsskulpturen »Pojken och delfinen» av konstnären Bror Chronander.

Chronander levde 1880–1964. Han arbetade som målare, skulptör och tecknare. Med sina tecknade porträtt nådde han kanske störst erkännande.

### ***Kuriosa***

Som nioåring satt göteborgaren N R Carlsson modell för konstnären. Fem kronor och en flaska sockerdricka lär han ha fått för denna insats.

### ***I dag***

Skulpturen har flyttats ett tjugotal meter och är numera placerad vid serveringen.

### ***»Kilar»***

Kring Viskans sträckning benämns många områden som kilar.

»Så kallades av ålder i staden de oregelbundna, ofta sankna jordområden, som Viska-ån bildar genom sitt slingrande lopp kring de sandåsar på vilken staden huvudsakligast är uppförd.»



## LUNDBERGS FÄRGERI – FABRIKEN KILEN

### **PÅ EN KIL VID VISKAN**

Det första färgeriet i Borås anlades 1696 av Abraham Langlet och låg då på andra sidan ån (Smedsgatan 1).

När Carl von Linné 1746 besökte Borås noterade han: »Färgerier voro 3 stycken i Borås. Langlets färgeri var så väl inrättat, som något i riket, derest vi besågo åtskilliga processer.»

### ***Lundbergs Färgeri – Fabriken Kilen***

Langlets färgeri är föregångaren till denna anläggning, som 1870 flyttades över ån in i den blivande parken. Kontoret låg kvar på den gamla platsen och en fast förbindelse fanns via en spång mot Bäckegränd.

Under åren 1855–1910 var »Ång-Färgeriet» i fabriken Carl Magnus Lundberg och hans familjs ägo. Lundberg var en av stadens ledande profiler och var bl. a. pådrivande vid anläggandet av Stadsparken. Han var också en framsynt fabriksidkare och är känd för att vara den förste att använda de nya konstgjorda färgämnen. Specialiteten var färgning och beredning »af domestiktyg [hemvävt bomullsty] och garn».

Namnet ändrades till Fabriken Kilen när Victor Svensson, bror till David på Wiskaberg, blev ny ägare 1910. Sonen Sixten tog snart över men allt gick överstyr 1922.

Verksamheten upphörde och byggnaderna, inklusive bostäder för några familjer, revs i mitten av 1920-talet.

### ***Kuriosa***

År 1879 uppflammade för första gången det elektriska ljuset i vår stad. Detta var tiotalet år innan staden fick permanent elektrisk belysning. Ingenjören Hakon Brunius, »Sveriges förste elektriker» skötte förevisningen och lampan lyste 1½ timme.

Den elektriska lampan fanns uppsatt på taket av fabr. Lundbergs fabrik, »hvars egare ställt sin ångmaskin till förfogande».

På parksidan syns fortfarande brofästet för den spång som sträckte sig över ån mot Bäckegränd.